

Мамадалиев О.Т.,
Давлат статистика қўмитаси бошқарма бошлиғи,
ТДИУ мустақил изланувчиси
e-mail: omamadaliev1714@yahoo.com

Зияматов Б.Ё.,
ТДИУ, Магистратура бўлими 2-босқич
МИО-01 гуруҳ талабаси

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХУДУДЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШ ДАРАЖАСИНИ КОМПЛЕКС БАҲОЛАШ

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE TERRITORIES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА УРОВНЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. Ушбу мақолада ҳудудларни комплекс ва мутаносиб ривожлантириш борасида қарорлар қабул қилишда уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини баҳолашнинг аҳамиятини, Ўзбекистон Республикасида жорий этилган рейтинг тизими ва дастлабки ўтказилган баҳолаш натижаларини ёритиб беришга ҳаракат қилинди.

Таянч иборалар: Ҳаракатлар стратегияси, статистик кўрсаткичлар, сўровлар, комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, рейтинг тизими, рейтинг баҳолаш.

Abstract. This article attempts to highlight the importance of assessing the level of socio-economic development of regions at the making decision process on their comprehensive and balanced development, the rating system implemented in the Republic of Uzbekistan, and the results of the initial assessment.

Keywords: Action strategy, statistical indicators, surveys, comprehensive and balanced socio-economic development, rating system, rating score.

Аннотация. В данной статье делается попытка осветить важность оценки уровня социально-экономического развития регионов при принятии решений по их комплексному и сбалансированному развитию, рейтинговой системы, внедренной в Республике Узбекистан, и результатов первичной оценки.

Ключевые слова: Стратегия действий, статистические показатели, опросы, комплексное и сбалансированное социально-экономическое развитие, рейтинговая система, рейтинговая оценка.

Мамлакатлар сиёсатининг пировард максади унинг таркибидаги барча маъмурий-худудий бирликларни мутаносиб ривожлантириб бориш орқали аҳоли турмуш даражаси ва сифатини ошириш, ҳар бир ҳудудда истиқомат қилувчи аҳолига яшаши ва фаолият олиб бориши учун тенг шарт-шароитлар яратишга қаратилган.

Ўз навбатида, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш сиёсатини амалга оширишда, уларнинг географик жойлашувига, иқлим шароитларига, инсон ресурсларига, табиий ва фойдали қазилма бойликларининг мавжудлигига эътибор қаратилади. Булар асосида ишлаб чиқариш қувватларини оқилона жойлаштириш ва улардан фойдаланиш бўйича зарур чоралар кўриб борилади.

Статистик маълумотлар таҳлили кўрсатишича Ўзбекистон Республикаси ҳудудларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида узоқ йиллардан буён нотекислик мавжуд. Ҳар бир маъмурий-ҳудудий бирлик, бундай бирликлар таркибидаги шаҳар ва туманлар маълум бир объектив қонуниятлар асосида ташкил этилган бўлиб, уларнинг географик ва ҳудудий жойлашуви, иқтисодиётининг таркиби, саноат ва қишлоқ хўжалигининг ривожланганлик даражаси, демографик ҳолати, шунингдек, иқлими, сув ва табиий ресурслар салоҳияти билан бир-биридан фарқ қилади.

Мисол тариқасида, Сирдарё, Хоразм ва водий вилоятлари (Фарғона, Андижон, Наманган) фойдали қазилмалар ва минерал хом ашё ресурслари жуда кам, ўз навбатида, Қорақалпоғистон Республикаси ҳамда Навоий, Тошкент, Қашқадарё, Сурхондарё ва Бухоро вилоятлари эса ресурсларга бой ҳудудлар саналади.

Шу каби аҳоли сони ва зичлиги, меҳнат ресурслари ва ишлаб чиқариш қувватларининг номутаносиб жойлашиши ҳам тенгсизликни келтириб чиқаради.

Мисол тариқасида, Давлат статистика қўмитаси маълумотларига таянган ҳолда айрим аҳоли жон бошига макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ҳудудлар кесимидаги номутаносиблигини кўриш мумкин.

Жумладан, аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмида Наманган (14-ўрин), Сурхондарё (13-ўрин), Фарғона (12-ўрин) ва Самарқанд (11-ўрин) вилоятларида энг паст даража қайд этилиб, аҳоли сони бир бирига яқин ҳисобланган (1,9 млн. киши атрофида) Қорақалпоғистон Республикаси (10-ўрин) ва Хоразм (9-ўрин) вилоятлари билан Бухоро вилояти (4-ўрин) ўртасида кескин тафовут мавжуд.

Бу каби тафовутларни аҳоли жон бошига саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажмларида, хизматлар ва асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажмида ҳам кўришимиз мумкин.

Тафовутнинг асосий сабаби ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки кўрсатилган хизматлар ҳажмларида эмас, балки ушбу ҳудудларда истиқомат қилувчи аҳоли сони билан бевосита боғлиқдир.

Шу каби, микро даражада республикаси ҳудудларининг шаҳар ва туманлари кесимида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини статистик таҳлил қилинганда, бу тафовутнинг янада кескинлигини кўриш мумкин.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрининг айрим асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар бўйича аҳоли жон бошига кўрсаткичларини республикадаги ўрни бўйича таҳлилни куйидаги жадвалда кўриш мумкин (1-жадвал).

Яна бир таҳлил сифатида, мисол тариқасида бизнес субъектларининг муайян ҳудудга концентрациясининг мазкур ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш таъсирида кўрсак бўлади.

Маълумки, бозор иқтисодиёти шароитида ҳудуднинг ривожланиши ушбу ҳудудда бизнес субъектлари мавжудлиги билан бевосита боғлиқ бўлади. Табиийки, бизнес субъектларининг муайян ҳудудга концентрацияси рақобат муҳитини шакллантиради ва тегишлилиги бўйича унинг ривожланиш жараёнларини тезлаштиради.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрининг айрим асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар бўйича (аҳоли жон бошига) республикадаги ўрни¹

01.01.2020 йил ҳолатига

Худудлар номи	Аҳоли сони, млн. киши	Ялпи ҳудудий маҳсулот		Саноат		Хизматлар		Инвестициялар	
		Ҳажм, млн. сўм	Ўрин	Ҳажм, млн. сўм	Ўрин	Ҳажм, млн. сўм	Ўрин	Ҳажм, млн. сўм	Ўрин
Қорақалпоғистон Республикаси	1,9	9,9	10	6,8	7	3,0	11	4,5	9
Андижон	3,2	10,6	8	10,7	4	3,1	6	2,6	12
Бухоро	1,9	14,0	4	7,6	6	4,3	4	5,2	7
Жиззах	1,4	11,1	7	3,5	12	3,1	9	5,8	6
Қашқадарё	3,3	11,2	6	6,3	8	2,7	13	7,2	4
Навоий	1,0	37,1	1	45,1	1	4,9	2	18,0	1
Наманган	2,9	8,3	14	3,3	13	2,7	14	4,4	10
Самарқанд	3,9	9,8	11	4,1	11	3,2	5	2,5	13
Сурхондарё	2,7	8,6	13	1,7	14	2,9	12	4,7	8
Сирдарё	0,9	12,5	5	8,6	5	3,1	7	7,3	3
Тошкент	3,0	17,2	3	18,5	3	4,7	3	5,8	5
Фарғона	3,8	8,9	12	5,2	9	3,0	10	2,5	14
Хоразм	1,9	10,3	9	4,8	10	3,1	8	3,0	11
Тошкент шаҳри	2,6	29,3	2	23,1	2	25,7	1	16,3	2
Ж а м и	34,4	15,2	x	9,9	x	5,7	x	5,7	x

Амалий тадқиқот сифатида мамлакат ҳудудларидаги бизнес субъектларининг ҳудудий концентрацияси кўрсаткичлари билан аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсиш суръати ўртасидаги муносабатлари, хусусиятлари ва боғлиқликларни аниқлашга ҳаракат қиламиз.

Боғлиқликларни аниқлаш борасида статистик таҳлил қилиш усуллари тўғрисида, хусусан, корреляцион коэффициентларни аниқлаш бўйича таниқли олимлар Пирсон, Чупров ва Спирменларнинг формулаларидан фойдаланиш юзасидан кўплаб хорижий ва маҳаллий олимларимизнинг, жумладан, «Статистика», «Статистика назарияси», «Общая теория статистики» каби асарларида тушунтиришлар берилган [5,6,7,8].

Тадқиқотни Давлат статистика қўмитасининг статистик нашрлари ва расмий веб-сайти ахборот ресурслари маълумотларидан фойдаланган ҳолда амалга оширамиз [9,10].

Таҳлилнинг дастлабки босқичида ҳудудлардаги бизнес субъектларнинг ҳудудий концентрацияси кўрсаткичларини ишлаб чиқдик. Бунда ҳудуддаги фаолият кўрсатётган корхона ва ташкилотлар сонини ҳудуд ер майдонига нисбати билан аниқладик. Бундан сўнг, қуйидаги 2-жадвал асосида корреляция коэффициентини аниқлаб олдик.

Дастлаб ҳудудлардаги бизнес субъектларининг ҳудудий концентрацияси кўрсаткичлари билан аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсиш суръати ўртасидаги боғлиқликларни аниқлаймиз.

¹ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

2 - ж а д в а л

Корреляция коэффицентини аниқлаш учун маълумотлар жадвали¹

01.01.2020 йил ҳолатига

Худудлар номи	Ер майдони (минг км ²)	Фаолият юритаётган корхона ва ташкилотлар сони (бирлик)	1 км ² га тўғри келади (x)	Аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсиш суръати (y _{яхм})
Қорақалпоғистон Республикаси	166,59	18 404	0,11	105,2
Андижон	4,30	30 740	7,15	104,5
Бухоро	40,22	23 459	0,58	104,4
Жиззах	21,21	17 190	0,81	103,7
Қашқадарё	28,57	25 259	0,88	99,4
Навоий	111,09	17 067	0,15	103,4
Наманган	7,44	25 909	3,48	104,8
Самарқанд	16,77	31 354	1,87	101,9
Сурхондарё	20,10	19 220	0,96	104,0
Сирдарё	4,28	13 169	3,08	101,7
Тошкент	15,25	38 523	2,53	102,7
Фарғона	6,76	35 379	5,23	103,6
Хоразм	6,05	18 614	3,08	105,9
Тошкент шаҳри	0,34	83 846	246,61	108,1
Ж а м и	448,97	398 113	276,52	105,2

Корреляция коэффицентини ҳисоб-китобларини Пирсоннинг қуйидаги формуласи ёрдамида амалга оширамиз [5,6,7,8].

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{[\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2] * [\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2]}}$$

Натижа:

$$r = \frac{1066,53}{\sqrt{(55477,01) * (56,36)}} = 0,6033171.$$

Ҳосил бўлган кўрсаткичнинг мутлақ қиймати 0,6 дан ошмоқда, демак, кўриб чиқилган кўрсаткичлар (1-жадвалдаги) ўртасида Чеддок шкаласи бўйича ўртача боғланиш мавжудлигини кузатиш мумкин.

Чупров корреляцияси коэффицентини асосида ўтказилган таҳлилларларда боғланиш кучи ўрта миёна эканлиги кузатилиб, натижа $K = 0,345575$ га тенг бўлмоқда [5,6,7,8].

$$K = \sqrt{\frac{\varphi^2}{(k_1 - 1)(k_2 - 1)}}$$

Бу ерда: φ^2 – ўзаро боғланиш кўрсаткичи; k_1 ва k_2 – ҳар бир белги бўйича гуруҳлар сони.

¹ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Бундан хулоса қилиш мумкинки, ривожланиш учун яратилган эркинликлар ва бозорнинг тўйинмаганлиги бизнес ривожланишига муайян қулайликларни яратади, аммо айнан шу омиллар ҳудуд ривожланишига тўсқинлик қилиши ҳам мумкин. Чунки, мавжуд бизнес субъектлари учун ўзини ривожлантириш, ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш ва янги лойиҳаларни амалга ошириш учун ҳамкорларни топиш масалалари анча мушкул бўлади. Буларнинг барчаси ҳудудлар ривожланиши самарадорлиги пасайишига олиб келади ва гарчи, ривожланиши учун юқори потенциалга эга бўлсаларда, бу ҳудудлар бизнес инфратузилмаси ривожланган ҳудудларга имкониятни бой бериб борадилар. Ривожланиши ортда бўлган ҳудудларга ресурслар қайта тақсимланиши ушбу муаммонинг ечими бўлиши мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, барча жиҳатларни инобатга олган ҳолда мамлакат ҳудудларини мутаносиб ривожлантириб бориш ва уларда истиқомат қилаётган аҳолига яшаши ва фаолият олиб бориши учун тенг шароитлар яратиш масаласи Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг энг асосий устувор йўналишларидан биридир.

Бу жиҳатларга, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ҳам алоҳида эътибор қаратилган [1]. Унга мувофиқ, ҳудудларни комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, мавжуд салоҳиятлардан самарали фойдаланиш бўйича қуйидаги вазифаларни амалга ошириш белгиланган:

- ▶ ижтимоий-иқтисодий ривожланишни жадаллаштириш, халқнинг турмуш даражаси ва даромадларини ошириш учун ҳар бир ҳудуднинг табиий, минерал хом ашё, саноат, қишлоқ хўжалиги, туризм ва меҳнат салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш;
- ▶ ҳудудлар иқтисодиётини модернизация ва диверсификация қилиш кўламини кенгайтириш, ривожланиш даражаси нисбатан паст бўлган туман ва шаҳарларда, энг аввало, саноат ва экспорт салоҳиятини ошириш йўли билан жадал ривожлантириш ҳисобига уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни камайтириш;
- ▶ янги саноат корхоналари ва сервис марказларини, кичик саноат зоналарини ташкил қилиш, йирик хўжалик бирлашмаларининг маблағлари, банкларнинг кредитлари ва хусусий хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳисобига кичик шаҳарлар ва шаҳарчаларни жадал ривожлантириш;
- ▶ субвенцияга қарам туман ва шаҳарларни камайтириш, саноат ва хизматлар кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш ҳисобига маҳаллий бюджетларнинг даромад базасини кенгайтириш;
- ▶ саноат корхоналари ва бошқа ишлаб чиқариш объектларини жойлаштиришга қулай шарт-шароитлар яратиш, хусусий тадбиркорликни кенг ривожлантириш ҳамда аҳолининг турмуш шароитини яхшилаш мақсадида ҳудудларнинг ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилма тармоқларини янада ривожлантириш ва модернизация қилиш.

Масаланинг долзарблиги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам қуйидагича таъкидланган: «.... урбанизация жараёнларини жадаллаштирган ҳолда, ҳудудларни комплекс ривожлантириш, аҳоли учун муносиб турмуш шароитини яратиш керак. Ана шу ишлар доирасида 7 та йирик шаҳар – Андижон, Бухоро, Самарқанд, Қарши, Фарғона, Наманган, Нукусга туташ бўлган 12 та йўлдош шаҳарча танлаб олиниб, уларни ривожлантириш юзасидан

комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқилади. Ана шу вазифа билан боғлиқ яна бир масала шуки, асосий ишчи кучи яшайдиган ва иш ўринлари яратилаётган ҳудудларимиз ўртасида тафовут мавжуд. Бунинг ечими – ички миграцияни эркинлаштиришдан иборат.....» [2].

Мурожаатномада белгилаб берилган вазифалардан келиб чиққан ҳолда, ҳудудларни мутаносиб ривожлантириб бориш ва аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш борасида ислохотлар сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилганлигини кузатиш мумкин.

Жумладан, собиқ Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПҚ-4653-сон қарори билан Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ташкил этилди, шу билан бирга унинг функциялари, вазифалари ва мажбуриятлари ҳам қайтадан кўриб чиқилди [3].

Муҳим ҳужжатлардан яна бири – Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 1 майдаги «Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПҚ-4702-сон қароридир [4]. Мазкур қарор билан ҳудудларни барқарор ва жадал ривожлантириш учун уларнинг комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожланишини, табиий, минерал хом ашё ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини, иқтисодий ва инвестициявий салоҳиятини, шунингдек, бошқа қиёсий устунликларини баҳолаш бўйича ягона тизим жорий этилмоқда.

Рейтинг баҳолаш тизимидан кўзланган асосий мақсад муайян давр учун ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини қуйидагиларга алоҳида эътибор берган ҳолда аниқлашга қаратилган:

- ▶ барқарор ва мутаносиб иқтисодий тараққиётни таъминлаш, иқтисодий ислохотлар самарадорлиги;
- ▶ янги иш ўринлари яратиш, ишсизликни камайтириш ва меҳнат бозори самарадорлигини таъминлаш;
- ▶ ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини ошириш ва аҳоли турмуш сифатини яхшилаш;
- ▶ аҳоли ва бизнес учун зарур шарт-шароитлар яратиш, ишлаб чиқариш инфратузилмасининг барқарорлиги ҳамда ишончлилигини таъминлаш;
- ▶ ҳудудларнинг рақобатбардошлик даражасини ошириш, уларнинг иқтисодиётини янада диверсификация қилиш;
- ▶ ишбилармонлик муҳити сифатини яхшилаш, тадбиркорликни доимий қўллаб-қувватлаш ва жадал ривожлантириш;
- ▶ ҳудудларнинг молиявий мустақиллигига эришиш ҳамда банк-молия соҳасини ривожлантириш;
- ▶ маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш самарадорлиги ва маълумотлар очиқлигини ошириш.

Баҳолаш икки босқичдан иборат бўлиб, биринчи босқичда ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолати қуйидаги 8 та устувор йўналиш бўйича мавжуд статистик кўрсаткичлар асосида баҳоланади:

- ▶ иқтисодий ривожланиш ва самарадорлик;
- ▶ меҳнат бозори самарадорлиги;
- ▶ ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имконияти ва сифати;
- ▶ инфратузилмадан фойдаланиш имконияти ва унинг ривожланганлиги;
- ▶ иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги ва диверсификация қилинганлиги;
- ▶ ишбилармонлик муҳити сифати ва тадбиркорликни ривожлантириш;

- ▶ молиявий мустақиллик, банк-молия соҳасининг ривожланиши;
- ▶ маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш самарадорлиги ва маълумотларнинг очиклиги.

Иккинчи босқичда эса аҳолининг ижтимоий ўзини ҳис этиши ва турмуш сифати, тадбиркорлар ва инвесторлар учун ишбилармонлик муҳитининг ҳолати, жамиятнинг ислохотларга ишончи даражаси ҳамда давлат бошқаруви ва маҳаллий ҳокимият институтларининг сифатини ўрганиш юзасидан ҳудудларда алоҳида сўровлар ўтказиш орқали баҳоланади.

Ўз навбатида, устувор йўналишларни ташкил қилувчи статистик кўрсаткичлар ҳам ижобий, ҳам салбий бўлиши мумкин.

Ижобий кўрсаткичлар бўйича баллар қуйидаги формула асосида ҳисобланади:

$$X_{ball} = \frac{X}{X_{max}} * Y_{max\ ball}$$

бунда: X_{ball} – ҳудуднинг муайян кўрсаткич бўйича балли; X – ҳудуд кўрсаткичи; X_{max} – ҳудудлар орасида ушбу кўрсаткичнинг максимал қиймати; $X_{ball\ max}$ – ушбу рейтинг талаби асосида тузилган жадвалда берилган кўрсаткичнинг энг юқори балли.

Салбий кўрсаткичлар бўйича баллар қуйидаги формула асосида ҳисобланади:

$$X_{ball} = Y_{max\ ball} - \frac{Y_{max\ ball}}{X_{max}} * X$$

бунда: X_{ball} – ҳудуднинг муайян кўрсаткич бўйича балли; X – ҳудуд кўрсаткичи; X_{max} – ҳудудлар орасида ушбу кўрсаткичнинг максимал қиймати; $X_{ball\ max}$ – ушбу рейтинг талаби асосида тузилган жадвалда берилган кўрсаткичнинг максимал бади.

Ҳудуд учун биринчи босқич бўйича жами баллар устувор йўналишларнинг статистик кўрсаткичлари балларини жамлаш йўли билан ҳисобланади.

Ҳудуд учун якуний балл статистик кўрсаткичлар бўйича жами баллар ва ўтказилган сўров натижалари бўйича тўпланган балларни қўшиш орқали аниқланади. Натижада 2 та рейтинг, яъни Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳамда туманлар ва шаҳарлар бўйича алоҳида шаклланади.

Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини рейтинг кўрсаткичлари асосида баҳолаш қуйидаги схема бўйича амалга оширилади.

Тадқиқот сифатида, мавжуд статистик маълумотлардан фойдаланган ҳолда 2019 йил якунлари бўйича ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини таҳлил қилсак. Таҳлилда 1-босқичнинг 8 та асосий йўналишидан мавжуд 6 таси бўйича, яъни иқтисодий ривожланиш ва самарадорлик, меҳнат бозори самарадорлиги, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги ва диверсификация қилинганлиги, ишбилармонлик муҳити сифати ва тадбиркорликни ривожлантириш, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш самарадорлиги ва маълумотларнинг очиклиги индикаторларидан, шунингдек, молиявий мустақиллик, банк-молия соҳасининг ривожланиши йўналишида мавжуд бўлган маҳаллий солиқларнинг йиғувчанлик кўрсаткичларидан ҳам фойдаланамиз.

Таҳлилни Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 1 майдаги «Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПҚ-4702-сон қарори билан тасдиқланган низом талаблари асосида амалга оширамиз [4].

**Худудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини
рейтинг кўрсаткичлари асосида баҳолаш схемаси**

БОСҚИЧЛАР	ТАДБИРЛАР	БАЖАРИШ МУДДАТЛАРИ
I босқич	Рейтинг баҳолаш учун сўровнома ўтказиш методологиясини ишлаб чиқиш	1 июль 2020 йил
II босқич	Статистик кўрсаткичларни онлайн режимида ахборот тизимига киритиш	тезкор – 15 январь якуний – 1 июнь
III босқич	Сўровнома ўтказиш ва умумлаштирилган натижаларни онлайн режимида ахборот тизимига киритиш	тезкор – 15 январь якуний – 1 июнь
IV босқич	Натижаларни умумлаштириш ва худудлар рейтингини аниқлаш	тезкор – 25 январь якуний – 10 июнь
V босқич	Рейтинг натижаларини Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси, Вазирлар Маҳкамаси ҳамда давлат ҳокимияти вакиллик органларига киритиш	тезкор – 1 февраль якуний – 15 июнь
VI босқич	Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенати, Халқ депутатлари кенгашлари мажлисларида муҳокама қилиш	тезкор – 10 февраль якуний – 15 июль
VII босқич	Вазирлар Маҳкамаси мажлисида муҳокама қилиш	тезкор – 10 февраль якуний – 15 июль

Шаклланган статистик маълумотлар асосида республика бўйича 200 та шаҳар ва туманларни баҳолаймиз ва 3 та, яъни «Ривожланиш даражаси ортда қолган» (умумий 30 баллдан 15 баллгача), «Ривожланиш даражаси ўрта» (15,1–20 балл) ва «Ривожланиш даражаси юқори» (20 баллдан юқори) тоифага ажратишга ҳаракат қиламиз. Шунингдек, шаҳар ва туманларнинг тоифасини аниқлашда ҳар бир ҳудуднинг алоҳида хусусиятлари, жумладан инфратузилманинг ривожланганлик даражаси, аҳоли сони, йирик саноат корхоналарининг жойлашиши, қишлоқ хўжалиги ер майдони ва бошқа жиҳатларига эътибор қаратилади.

Натижада, шаҳар ва туманнинг 47 таси ривожланиш даражаси юқори, 120 таси ривожланиш даражаси ўрта ва 33 таси ривожланиш даражаси ортда қолаётганлиги аниқланди. Таҳлил натижаларини қуйидаги 3-жадвалда кўриш мумкин.

Таҳлилдан кўриниб турибдики, гарчи асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар бўйича (1-жадвалда келтирилган) Тошкент шаҳри, Тошкент ва Навоий вилоятлари юқори натижаларга эга бўлишсада, республика аҳамиятидаги йирик ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларсиз мазкур ҳудудларнинг ривожланиш даражаси бошқа ҳудудлар билан кескин фарқ қилмайди ва бу ҳудудларда ҳам 2-3 тадан ривожланиши ортда қолган туманлар мавжуд.

Албатта тадқиқот натижалари тўлиқ вазиятни акс эттирмайди, чунки ўрганиш жараёнида рейтинг баҳолаш тизимининг фақатгина бир қисми, яъни 1-босқичида мавжуд бўлган статистик маълумотлардан фойдаланилган, шу ўринда молиявий мустақиллик, банк-молия соҳасининг ривожланиши йўналишидаги индикаторларни ва 2-босқичда ўтказиладиган сўровлар натижаларини ҳисобга олган ҳолда ҳудудлар ҳамда шаҳар ва туманларни баҳолаш янада юқори сифатли натижаларни беради. Шундай бўлсада, олинган натижани рейтинг баҳолаш тизими самарадорлигини синов тариқасидаги дастлабки апробацияси сифатида қабул қилиш мумкин.

Қуйидагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 1 майдаги «Худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПҚ-4702-сон қарори билан тасдиқланган тизим, худудларни комплекс ва мутаносиб ривожлантириш юзасидан стратегик қарорлар қабул қилишда фойдаланиш учун муҳим ахборот манбаи бўлиб хизмат қилади.

Шу ўринда, қуйидаги йўналишларда тадбирларни амалга ошириш худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини баҳолашни сифат жиҳатидан янада такомиллаштиради:

1) рейтинг баҳолаш тизимида етишмаётган статистик кўрсаткичларни шакллантириш, жумладан истеъмол нархлари индексларини шаҳар ва туманлар кесимида ишлаб чиқишнинг йўлга қўйиш, бизнеснинг ҳаётийлиги индикаторлари, жумладан корхоналарнинг пайдо бўлиши ва ёпилиш даражасини, худудларда бизнес субъектлари концентрациясини акс эттирувчи индикаторлардан ҳам фойдаланиш;

2) рейтинг баҳолаш бўйича низом талаблари ва индикаторларни халқаро тажрибага таянган ҳолда ва сифат жиҳатидан қайта кўриб чиқиш. Масалан, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ҳудудий экспорт ҳажми, саноат ишлаб чиқаришининг экспортга йўналтирилганлик кўрсаткичларидир. Одатда экспорт амалиёти иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда марказлашган бўлиб, махсус ихтисослашган компаниялар томонидан амалга оширилади, чунки ташқи бозор кичик корхоналар учун барқарор бўлмаслиги мумкин. Шу боис, кичик корхоналар томонидан амалга оширилаётган ҳудудий экспорт ҳажмлари сифатли баҳони шакллантирмайди. Шунингдек, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ҳудудий саноат маҳсулотлари ҳажми ҳам шаҳар ва туманлар саноатига комплекс баҳо

3 - ж а д в а л

Корреляция коэффицентини аниқлаш учун маълумотлар жадвали¹

01.01.2020 йил ҳолатига

Худудлар номи	Шаҳар ва туманлар сони	шундан, ривожланиш даражаси			Ривожланиш даражаси ортада бўлган шаҳар ва туманлар
		юқори	ўрта	ортада	
Қорақалпоғистон Республикаси	16	3	10	3	Нукус, Тахياتош ва Шуманай туманлари
Андижон	16	4	9	3	Балиқчи, Жалақудуқ ва Мархамат туманлари
Бухоро	13	3	8	2	Жондор ва Шофиркон туманлари
Жиззах	13	3	8	2	Бахмал ва Мирзачўл туманлари
Қашқадарё	15	3	10	2	Нишон ва Касби туманлари
Навоий	10	2	6	2	Конимех ва Томди туманлари
Наманган	12	3	7	2	Мингбулоқ ва Янгиқўрғон туманлари
Самарқанд	16	4	9	3	Қўшрабод, Пайариқ ва Пахтачи туманлари
Сурхондарё	14	3	9	2	Музработ ва Қумқўрғон туманлари
Сирдарё	11	3	6	2	Сардоба ва Ховос туманлари
Тошкент	22	5	14	3	Оҳангарон, Бекобот ва Бўка туманлари
Фарғона	19	5	11	3	Қўштепа, Фурқат ва Ёзёвон туманлари
Хоразм	12	3	7	2	Хонқа ва Шовот туманлари
Тошкент шаҳри	11	3	6	2	Учтепа ва Юнусобод туманлари
Жами	200	47	120	33	

¹ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

бермайди ва марказлашган қувватлар чиқарилиши ҳисобига баҳо пасаяди. Шу ўринда, ўрганишдаги ҳудудда фаолият олиб борётган марказлашган қувватларда ушбу ҳудуднинг аҳолиси фаолият олиб боради, энергетика ресурслари ҳам йўналтирилади, шу сабабли ижтимоий индикаторлар баҳоси юқори бўлади;

3) халқаро тажрибани кенг ўрганган ҳолда ва мамлатнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб, аҳолининг ижтимоий ўзини ҳис этиши ва турмуш сифати, тадбиркорлар ва инвесторлар учун ишбилармонлик муҳитининг ҳолати, жамиятнинг ислохотларга ишончи даражаси ҳамда давлат бошқаруви ва маҳаллий ҳокимият институтларининг сифатини ўрганиш юзасидан ҳудудларда алоҳида сўровлар ўтказишни йўлга қўйиш;

4) ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ёки пасайиш тенденциясини кузатиб бориш мақсадида камида беш йиллик ахборот базасини шакллантириш;

5) фойдаланувчилар учун қулайлик яратиш ва очиқлик тамойилини таъминлаш мақсадида ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини акс эттирувчи ахборотларни ҳамда баҳолаш тизими натижаларини эълон қилиб бориш мақсадида алоҳида портални ишлаб чиқиш ва ишга тушириш;

6) Халқаро тажрибадан келиб чиққан ҳолда барча ҳудудларни олти гуруҳга (қолоқ ва фаровон ҳудудларни ҳар бирини 3 тоифага, яъни ўрни ёмонлашиб бораётган, ўрни сақлаб қолинаётган ва ўрни яхшиланиб бораётганга ажратиш орқали) бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади[9].

Булар ўз навбатида, ҳудудларда амалга оширилаётган ислохотлар натижадорлигини, мақсадли дастурлар самарадорлигини баҳолаб боришга ва пухта ишланган стратегик қарорларни қабул қилишга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони // <https://www.lex.uz/docs/3107036>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // «Халқ сўзи», 2020 йил 25 январь.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги «Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда унинг тизим ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-4653-сон қарори // <https://www.lex.uz/docs/4776766>.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 1 майдаги «Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПҚ-4702-сон қарори // <https://www.lex.uz/docs/4803531>.

5. Ё. Абдуллаев, Статистика (дарслик), «Иқтисод-Молия» // Тошкент ш., 2020 й., 696.

6. Ё. Абдуллаев, Статистика назарияси (дарслик), Тошкент молия институти // Тошкент ш., 2002 й., 592.

7. Х. Шодиев, Ё. Абдуллаев, З. Тошматов ва бошқалар Статистика (дарслик), Тошкент молия институти // Тошкент.: «Ибн Сино», 2004 й., 354.

8. И. Елисеева, М. Юзбашев, Общая теория статистики. – М.: Финансы и статистика, 2004, 656.

9. Боровая С.Л. Методика оценки дифференциации социально-экономического развития региона / С.Л. Боровая, Е.С. Губанова // Регионоведение. - 2008. - № 1. - С. 77-84.

10. 2019 йилнинг январь – декабрь даври учун Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати Ахборотномаси // Давлат статистика қўмитаси, Тошкент ш., 2020 й.

11. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари // www.stat.uz сайти.

Мамбетжанов Кахрамон Курбандурдиевич,
д.э.н., доц. кафедры экономической теории
Национального университета Узбекистана,
e-mail: mkk-1978@mail.ru

СТРАТЕГИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА И ИХ ИСТОЧНИКИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ

THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN AND THEIR SOURCES OF INVESTMENT

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ ВА УНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШ МАНБАЛАРИ

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы инвестирования инновационных процессов в национальной экономике Узбекистана. В частности, автором анализируется современное состояние инвестирования инновационного развития национальной экономики, оценена практика стимулирования инновационно-инвестиционной активности в Узбекистане, разработаны научные рекомендации по повышению инвестиционной и инновационной активности в отраслях экономики.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционный процесс, источники инноваций, НИОКР, финансирование, государство, частное предпринимательство.

Abstract. The article examines the problems of investing innovative processes in the national economy of Uzbekistan. In particular, the author analyzed the current state of investment in the innovative development of the national economy, assessed the practice of stimulating innovation and investment activity in Uzbekistan, developed scientific recommendations to increase investment and innovation activity in the sectors of the economy.

Keywords: investment, innovation, investment process, sources of innovation, R&D, financing, government, private entrepreneurship.

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон миллий иқтисодиётида инновацион жараёнларни инвестициялашдаги муаммолар кўриб чиқилган. Жумладан, миллий иқтисодиётда инновацион ривожланишни инвестициялашнинг ҳозирги ҳолати таҳлил қилинган, Ўзбекистонда инновацион-инвестицион фаолликни рағбатлантириши амалиёти баҳоланган, иқтисодиёт тармоқларида инновацион ва инвестицион фаолликни ошириши бўйича илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Таянч иборалар: инвестициялар, инновациялар, инвестициялаш жараёнлари, инновация манбалари, ИТТКИ, молиялаштириши давлат, ҳусусий тадбиркорлик.

В условиях усиления конкуренции и нарастающих масштабов глобализации особое внимание в повышении конкурентоспособности стран уделяется инновационной деятельности, результатам научных исследований и разработок. Как на уровне отдельных государств, так и на общемировом уровне наблюдается ежегодное наращивание инвести-